

《Ουράνιες δυνάμεις》 και 《Φώς》 στα Τρία Τελευταία Βιβλία της Εκκλησιαστικής Ιστορίας του Ευσεβίου Καισαρείας

Tohsei ISHIMOTO

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στο διάστημα σπουδών μου στην Αθήνα, δηλ. από τον Οκτώβριο του 1995 έως τον Ιανουάριο του 2000, έκανα Διδακτορική διατριβή με θέμα «Το Φυσικό, το Ανθρώπινο και το Θεϊκό Περιβάλλον στα Τρία Τελευταία Βιβλία της Εκκλησιαστικής Ιστορία του Ευσεβίου Καισαρείας», συνεργαζόμενος κυρίως με τον κ.Δρ.Τ.Λουγγή (στο Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών). Όπως είναι φυσικά γνωστό, αυτός ο συγγραφέας της, ο Ευσέβιος, εκτέλεσε το πρωτογενές έργο της εκκλησιαστικής ιστορίας τις αρχές 4^{ου} αιώνα μ.Χ.

Θεωρούμε, όμως, ως προς τον χαρακτηριστικό τρόπο της συγγραφής του, ο ιστορικός δεν ενδιαφέρεται κυριολεκτικά ούτε για γεωγραφία ούτε για γενική φύση ως χώρος ιστορίας, αλλά για αόρατη και πνευματική παρουσία. Στην εργασία αυτή σκοπεύω να ερευνήσω τις άποψεις και νοοτροπία του Ευσεβίου Καισαρείας προς «τις συμπάσας (ουράνιες) δυνάμεις, φαινόμενα και το φως».

1) ΤΟ ΣΥΜΠΑΝ ΚΑΙ Ο ΚΟΣΜΟΣ (ΟΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ)

Στα τρία τελευταία βιβλία του Ευσεβίου, το σύμπαν και ο κόσμος αναφέρονται μόνο μια φορά, με την συνολική έκφραση *τῷ σύμπαντι ουρανῶ τε και κόσμῳ*¹(10.04.15). Στο ίδιο χωρίο, ο Ευσέβιος αποκαλεί τον *ἥλιο*, τον *σελήνη* και *τα ἄστρα, ουράνιες δυνάμεις*. Από τις τρεις αυτές αναφερόμενες ουράνιες δυνάμεις², η *σελήνη* και *τα ἄστρα* αναφέρονται επίσης μόνο μια φορά, στο ίδιο χωρίο του βιβλίου Ι' (10.04.15). Τελείως διαφορετική είναι η χρήση από τον Ευσέβιο του όρου *ἡλιος*, ο οποίος, όπως

είναι εύλογο να υποτεθεί (οι λόγοι θα αναφερθούν στο επόμενο κεφάλαιο περί του φωτός), αναφέρεται σε έξι (6) παραδείγματα, τα οποία βρίσκονται όλα στο βιβλίο Γ'.

- (10.04.15) Πρόκειται για το ήδη αναφερθέν χωρίο, όπου αναφέρεται ο *σύμπας ουρανός και κόσμος*.
- (10.04.19) Πρόκειται για την γωνιστή έκφραση *υφ' ήλιον* (παλαιότερα νεοελληνικά *υφήλιος*) που, μαζί με την *όλη*, χρησιμεύει για να χαρακτηρίσει τον κόσμο, την οικουμένη (πρβλ.κεφ. 38 : οι γεωγραφικοί όροι).
- (10.04.38) Εδώ πρόκειται για την περιγραφή της βασιλικής της Τύρου, όπου, για να αποδοθεί το μεγάλο ύψος του προπύλου της, χρησιμοποιείται η έκφραση *εις ύψος επηρμένον πρός αυτάς ανίσχοντος ηλίου ακτίνας.....*
- (10.04.41) Πάλι στην περιγραφή της βασιλικής της Τύρου χρησιμοποιείται η έκφραση *υπό μέν ταις ηλίου βολαίς τρείς πύλας .....* Εδώ μάλλον υπονοείται το άπλετο φως που ρίχνει ο ήλιος.
- (10.04.69) Εδώ πρόκειται για την έκφραση που τείνει να γίνει τρέχουσα στον Ευσέβιο όλης της *υφ' ήλιον οικουμένης*.³
- (10.09.06) Η έκφραση την απ'ανίσχοντος *ηλίου πάσαν εν κύκλω κατά θάτερα της οικουμένης*, χρησιμεύει, για να χαρακτηρίσει το ανατολικό τμήμα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, καθώς προκύπτει και από την συνέχεια του χωρίου, όπου αναφέρονται *άρκτος* (βορράς), *μεσημβρία* (νότος) κ.τ.λ.⁴

Έτσι λοιπόν, σε αντίθεση με τους όρους *σελήνη* και *άστρα*, όπως ειπώθηκε ήδη, ο *ήλιος* έχει μια ιδιαίτερα μεγαλειώδη χρήση από τον Ευσέβιο Καισαρείας. Εφ' όσον ο ήλιος λάμπει πάνω από όλα τα μέρη της γης, η οποία βρίσκεται *υφ' ήλιον*, χαρακτηρίζει, σε σημαντικό βαθμό, και την ένταση και την έκταση της κυριαρχίας του Θεού πάνω στον κόσμο. Και όχι μόνο πάνω στη γη⁵.

Τα στοιχεία ή δυνάμεις της φύσης, παρ' όλο που προέρχονται από τον

ουρανό, δεν σχετίζονται με τον ήλιο, ούτε χαρακτηρίζονται από κάποιο ανάλογο μεγαλείο. Εντάσσονται, συνεπώς, στο φυσικό περιβάλλον και η ισχύς και επίδρασή τους στον άνθρωπο ποικίλλει :

Αήρ : Αναφέρεται σε τέσσερα παραδείγματα (08.07.05 - 09.07.10 - 09.07.11 - 10.04.39). Και στα τέσσερα παραδείγματα, ο αέρας εμφανίζεται ως ένα οπωσδήποτε υγιές και καθαρό φυσικό στοιχείο, με διαφορετική ένταση κάθε φορά (βλ. τους χαρακτηρισμούς *εύκρατος, δυνατώτατος, στερρότατος*). Η επίδρασή του είναι μάλλον καλή. Ιδιαίτερα στο 10.04.39 αναφέρεται για την αρχιτεκτονική του ναού της Τύρου, όπου είχε όμορφη επαφή και με το φυσικό περιβάλλον.

Ακτίνες : Ως συστατικό του ηλίου και του φωτός, ο όρος *ακτίνες* χρησιμοποιείται σε δύο παραδείγματα (10.04.38- 10.04.39), και τα δύο παρμένα από την περιγραφή της βασιλικής της Τύρου. Και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για συστατικά της λαμπρότητας, της λάμψης, με ευεργετική επίδραση.

Άνεμος : Αναφέρεται σε ένα και μοναδικό παράδειγμα (09.07.10), όπου οι άνεμοι δημιουργούν τρικυμία στη θάλασσα, είτε επειδή έχουν κακή επίδραση, (σε αντίθεση, όπως είδαμε ήδη, με τον όρο *αήρ*), είτε επειδή στο χωρίο χαρακτηρίζονται ως *άμετρος*.

Καταιγίδες : Αναφέρεται σε ένα και μοναδικό παράδειγμα (09.07.08) με την γνωστή κακή έννοια, και προκαλούν μάλιστα ολέθριον χειμώνα. (*....μηδέ γε καταιγίδας αποροσδοκήτους καταρρηγμύμενας ολέθριον χειμώνα επεγείρειν, έτι τοίνυν μηδέ την τροφόν....*)

Νέφος : Αναφέρεται σε ένα και μοναδικό παράδειγμα (10.01.08) και σημαίνει το εμπόδιο που επισκιάζει το φως του ουρανού από τους χριστιανούς. Πρόκειται δηλ.για στοιχείο εχθρικό.

Όμβρος : Αναφέρεται σε ένα και μοναδικό παράδειγμα (09.08.01) ως φυσικό περιβάλλον και συνήθης (εξ έθους) λειτουργία της φύσης κατά τον χειμώνα.

Ομίχλη : Αναφέρεται σε ένα και μοναδικό παράδειγμα (09.07.03) με οπωσδήποτε κακή έννοια (*πλάνης αμαυρότητα και ομίχλην*).

Σεισμός : Αναφέρεται σε δύο παραδείγματα (09.09^A.07 – 09.10.08) , τα οποία όμως αφορούν, όχι την φυσική κίνηση της γης, αλλά τα ανθρώπινα πράγματα, μια δυσμενή για τον άνθρωπο κατάσταση (ίσως στα παραδείγματα αυτά, ο Ευσέβιος προσπαθεί να αποφύγει τον όρο *διωγμός*, τον οποίο επιφυλάσσει για τους μάρτυρες).

Υετός : Αναφέρεται σε ένα και μοναδικό παράδειγμα (09.08.01), ακριβώς μαζί με τον όρο *όμβρος*, ως συνήθης λειτουργία της φύσης.

Χειμών : Αναφέρεται σε τρία παραδείγματα (09.07.08-09.07.11-10.04.60). Στο πρώτο παράδειγμα εκφράζεται καταγιγίδας απροσδοκίτους καταρρηγνυμένας ολέθριον χειμώνα, και στο δεύτερο παράδειγμα ο όρος αυτός παρουσιάζεται μεταφορικά μέσα στην φράση *ως αν εκ χιμώνος απροσδοκίτου ή νόσου βαρείας αποσπασθέντες*. Στο τρίτο περιγράφεται *ώς εν κακόν χειμόνι*. Συνεπώς ο όρος αυτός, ανήκοντας στο φυσικό περιβάλλον, και στις τρεις περιπτώσεις έχει έννοια πολύ δυσμενή, και προκαλεί μια καταστροφή.

Εδώ λοιπόν, σύμφωνα με την προηγούμενη ανάλυση των όρων, παρτίθεται ένας πίνακας που αναφέρει τις έννοιες των όρων του σύμπαντος και του κόσμου, ώστε να διευκολύνεται η τελική διαπίστωση. Η σειρά είναι αλφαβητική.

«ΚΑΛΗ ΕΝΝΟΙΑ»

αήρ

ακτίνες

άστρα⁶

ήλιος

σελήνη

«ΑΔΙΑΦΟΡΟ ή ΜΕΤΡΙΟ»

όμβρος

υετός

«ΚΑΚΗ ΕΝΝΟΙΑ»

άνεμος

καταιγίδες

νέφος

ομίχλη

σεισμός

σκότος

χειμών

Οι όροι αυτοί μπορούν να καταταχθούν με βάση την έννοια τους στις αντίστοιχες φράσεις του γενικού καταλόγου, - από την καλύτερη ως την

χειρότερη – σε επτά επίπεδα, ως εξής :

«ΚΑΛΗ ΕΝΝΟΙΑ»

1. ήλιος
2. ακτίνες
3. άστρα, σελήνη
4. αήρ

«ΑΔΙΑΦΟΡΟ ή ΜΕΤΡΟ»

5. όμβρος, υετός

«ΚΑΚΗ ΕΝΝΟΙΑ»

6. σκότος, νέφος, ομίχλη
7. άνεμος, καταιγίδες, χειμών

(Εξ αιτίας του ανθρωπίνου περιβάλλοντος, ο όρος *σεισμός* θεωρείται σαν εξαίρεση.)

Συλλογιζόμενοι τα δεδομένα, συνεπώς ως τελική διαπίστωση, θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε το εξής :

- 1) Όσο μεγαλύτερη απόσταση από τη γη έχουν τα στοιχεία του σύμπαντος, τόσο καλύτερη «υψηλότερη» έννοια έχουν.
- 2) Οι όροι που φωτίζουν ή λάμπουν έχουν αποκλειστικά ευεργετική έννοια και σημασία. Στον Ευσέβιο δείχνουν να αντιστοιχούν στη θεϊκή ύπαρξη και δύναμη?
- 3) Οι όροι *όμβρος, υετός* που έχουν σχέση με το ύδωρ χρησιμοποιούνται με την έννοια της ευεργετικής επίδρασης, διότι οπωσδήποτε χρειάζεται το νερό για την ζωή των ανθρώπων. Επίσης το ύδωρ έχει θεϊκή ενέργεια.
- 4) Επειδή οι όροι που φωτίζουν ή λάμπουν αντιστοιχούν στη θεϊκή ύπαρξη και δύναμη, οι όροι που δηλώνουν τα στοιχεία που εμποδίζουν το φως του ουρανού, έχουν κακή έννοια.
- 5) Οι όροι οι οποίοι είναι σχετικοί με πολύ άσχημο καιρό, έχουν τελείως κακή έννοια. Θεωρούνται ταυτόσημοι με την καταστροφή.
- 6) Οι πίνακες που παρατέθηκαν σε μία προηγούμενη μου εργασία⁸ περιλαμβάνουν όλα τα στοιχεία που, για τον Ευσέβιο και για τον αναγνώστη του τουλάχιστον, έχουν ως αφετηρία τους το σύμπαν ή τον ουρανό ή τον κόσμο. Η κατάταξη προσπαθεί να ιεραρχήσει τους όρους και να εκτιμήσει τη χρήση τους από το συγγραφέα, πάντοτε μέσα στα

πλαίσια της αφήγησης του Ευσεβίου.

II) ΤΟ ΦΩΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο όρος *φώς* (βλ. Liddel-Scott και Lampe.s.v.) χρησιμοποιείται για πρώτη φορά από τον Ευσέβιο στο Βιβλίο Θ', 1.8 και, βέβαια, μια πρώτη διαπίστωση είναι ότι ο συγγραφέας της Ε.Ι. αποφεύγει να χρησιμοποιήσει τον όρο *φώς* σε ολόκληρη την έκταση του Βιβλίου Η', δηλ. όσο κρατούν οι διωγμοί των Χριστιανών. Σε ολόκληρη δηλ. την εποχή της ειδωλολατρίας δεν υπάρχει φως, όπως φαίνεται ήδη από το πρώτο παράδειγμα πιο κάτω, οπότε η νίκη του Χριστιανισμού φέρνει φως στην κοινωνία. Από όσα ειπώθηκαν πιο πάνω (βλ. π.χ. κεφ.6), το φως δεν δείχνει να έχει την παραμικρή σχέση με το *πύρ*, του οποίου η χρήση είναι πολλαπλή. Ο διαχωρισμός επιδράσεων πυρός και φωτός από αλλήλων πρέπει να είναι ανακάλυψη της χριστιανικής σκέψης, ενώ στην Αρχαιότητα το πυρ παρείχε και φως. Ως τεκμήριο της θεϊκής παρουσίας, το πυρ έχει και μια συγγενή, θα λέγαμε, προς το φως έννοια: τρομερή θεϊκή παρουσία + παροχή σοφίας. Επειδή όμως το πυρ, κατά κανόνα, βρίσκεται στα χέρια των ανθρώπων, η χρήση του δεν μπορεί να είναι πάντα a priori καλή. Τελείως διαφορετική και ανωτέρου επιπέδου είναι η χρήση του όρου *φώς*.

Φώς	09.01.08	09.08.15
	10.01.08	10.04.26
	10.04.39	10.04.42
	10.04.46	10.04.64
	10.04.65	10.04.65
	10.04.65	10.09.07

(09.01.08) Η τελική νίκη του Χριστιανισμού φέρνει φως στον κόσμο και την κοινωνία. Βλέποντας το χωρίο, *αθρόως οιών τι φώς εκ ζοφεράς νυκτός εκλάμψαν*, εντοπίζει κανείς στην αντίθεση φωτός – ζοφεράς νυκτός την αντίθεση: θρίαμβος μετά τους διωγμούς. Το φως είναι η επιβεβαίωση της ελπίδας.

(09.08.15) Η τελική νίκη και ειρήνη ταυτίζονται πια με το φως. Και εδώ παρουσιάζεται επίσης ο όρος σκότος, που έχει εντελώς

αντίθετη έννοια.

- (10.01.08) Αναφέρεται η αξιόλογη σωτηρία και ελπίδα από τον ουρανό για όλες τις Εκκλησίες του Χριστού. Επίσης εδώ παρουσιάζεται όρος *νέφος* που εμποδίζει το *φως*.
- (10.04.26) Αναφέρεται μια εικόνα του Χριστού. Το φως είναι εδώ απαραίτητο συστατικό.
- (10.04.39) Ξεκινώντας από το φυσικό περιβάλλον, το φως καταυγάζει τον οίκο του Θεού. Περιγράφεται η εικόνα της εσωτερικής ατμόσφαιρας στην Εκκλησία της Τύρου.
- (10.04.42) Ξεκινώντας από το φυσικό περιβάλλον, το φως καταυγάζει τον οίκο του Θεού. Περιγράφεται η εικόνα της ατμόσφαιρας του χώρου στην Εκκλησία της Τύρου.
- (10.04.46) Αναφέρεται σαν το σύμβολο των αγγέλων της Βασιλείας του Θεού.
- (10.04.64) Περιγράφεται η εικόνα της πνευματικής ατμόσφαιρας μέσα στον ναό της Τύρου.
- (10.04.65) Περιγράφεται η εικόνα της πνευματικής ατμόσφαιρας στον ναό της Τύρου.
- (10.04.65) Περιγράφεται η εικόνα της πνευματικής ατμόσφαιρας στον ναό της Τύρου.
- (10.04.65) Περιγράφεται η εικόνα της πνευματικής ατμόσφαιρας στον ναό της Τύρου.
- (10.09.07) Πρόκειται για το περίφημο χωρίο του Ευσεβίου, όπου περιγράφεται η χαρούμενη εικόνα την ημέρα της ελευθερίας των Χριστιανών εξαιτίας της νίκης του Κωνσταντίνου⁹.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

- 1) Στα 12 παραδείγματα τα 10, δηλ.τα 83%, παρουσιάζονται στο βιβλίο Ι'.
- 2) Δεν υπάρχει καμία περίπτωση για δυσάρεστη έννοια. Σε όλες τις περιπτώσεις αναφέρεται με πάρα πολύ ευεργετική έννοια¹⁰.
- 3) Σύμφωνα με τα αντικείμενα που αναφέρει ο όρος *φως*, θα μπορούσαμε να τακτοποιήσουμε τα παραδείγματα, όπως είναι το παρατιθέμενο σχήμα:

α. Ελπίδα της ειρήνης, σωτηρία και ελευθερία πίστης των Χριστιανών.	4 παραδείγ.
β. Θεϊκή πνευματική ατμόσφαιρα του ναού Τύρου.	4 παραδείγ.
γ. Ως φυσικό περιβάλλον. Όμως και αναφορά για ατμόσφαιρα του ναού Τύρου.	2 παραδείγ.
δ. Εικόνα του Χριστού.	1 παράδειγ.
ε. Το σύμβολο των αγγέλων της Βασιλείας του Θεού.	1 παράδειγ.

Από τα προηγούμενα προκύπτει το εξής: ο Ευσέβιος χρησιμοποιεί τον όρο *φώς* σχεδόν πάντα ως αντίστοιχο της θεϊκής πνευματικής ύπαρξης, η οποία φέρνει την ελπίδα και σωτηρία στους Χριστιανούς. Παρ' όλο που η αρχική προέλευση του φωτός είναι το φυσικό περιβάλλον, ο Ευσέβιος το χρησιμοποιεί για να αποδώσει γην πνευματική ατμόσφαιρα του ναού της Τύρου.

4) Μερικές φορές ως αντίθετη έννοια του *φωτός* αναφέρονται οι όροι *νύξ*, *σκότος*, *νέφος*. Δηλαδή ο συγγραφέας τους χρησιμοποιεί ως εχθρική δύναμη. Αλλά ουσιαστικά το φως, σαν τον ήλιο, υπάρχει και φωτίζει πάντα, αντίθετα όμως, οι όροι είτε *νύξ* είτε *σκότος* είτε *νέφος* εμφανίζονται μόνο για κάποιο μικρό χρονικό διάστημα. Και οπωσδήποτε θα φύγουν, ώστε να εμφανιστεί και πάλι το φως σαν τον ήλιο. Συνεπώς θα θεωρούσαμε ότι ο Ευσέβιος είχε προβλέψει ότι θα πάψει ο διωγμός και θα φτάσει η σωτηρία από τον Θεό¹¹.

III) Ο ΟΡΟΣ ΦΩΣ ΣΤΑ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΕΥΣΕΒΙΟΥ

Επειδή η έρευνά μας περιορίστηκε, για τους λόγους που εκτέθηκαν στην αρχή, στα τρία τελευταία βιβλία της Ε.Ι. του Ευσεβίου, κρίθηκε σκόπιμο να εντοπιστεί η χρήση του όρου *φώς* και στα πρώτα επτά βιβλία της, έτσι ώστε τα συμπεράσματα από την χρήση ενός τόσο σημαντικού για το περιβάλλον όρου να είναι κατά το δυνατόν ενιαία.

Τα παραδείγματα που εντοπίσαμε είναι τα ακόλουθα

02.14.06	02.14.06	02.17.16
04.06.02(φωστήρ ¹²)	04.07.01(φωστήρ)	04.07.12

07.25.21

Προχωρούμε στην ερμηνεία κάθε παραδείγματος.

02.14.06

παρά πόδας γούν επί τῆς αὐτῆς Κλαυδίου βασιλείας ἡ πανάγαθος καὶ φιλανθρωποπάτη τῶν ὅλων πρόνοια τὸν καρτερόν καὶ μέγαν τῶν ἀποστόλων, τὸν ἀρετῆς ἔνεκα τῶν λοιπῶν ἀπάντων προήγορον, Πέτρον, ἐπὶ τὴν Ῥώμην ὡς ἐπὶ τηλικούντων λυμεῶνα βίου χειραγωγεῖ. Ὅς οἶα τις γενναῖος θεοῦ στρατηγὸς τοῖς θείοις ὅπλοις φραζάμενος, τὴν πολυτίμητον ἐμπορίαν τοῦ νοητοῦ φωτὸς ἐξ ἀνατολῶν τοῖς κατὰ δύσιν ἐκόμιζεν, φῶς αὐτὸ καὶ λόγον ψυχῶν σωτήριον, τὸ κήρυγμα τῆς τῶν ουρανῶν βασιλείας, εὐαγγελιζόμενος.

Ὅπως αναφέρθηκε στην Γενική Εισαγωγή σχετικά με το περιεχόμενο κάθε βιβλίου της Ε.Ι., στο βιβλίο Β' περιγράφεται η διδασκαλία τῶν Ἀποστόλων καὶ ἡ γενικὴ ἱστορία ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων (66-70 μ.Χ.). Πρόκειται γιὰ τὴν περίοδο ποὺ ὠδήγησε στὴν συγγραφή τοῦ Κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου, τὰ ἔργα τοῦ Φιλῶνου Ἀλεξανδρείας καὶ τὸ μαρτύριο τοῦ Ἰακώβου Ἀδελφοθεοῦ.

Στὸ κεφάλαιο 02.14, ὁ συγγραφέας προχωρεῖ στὸ κήρυγμα τοῦ ἀποστόλου Πέτρου στὴ Ῥώμη. Ἰδιαίτερα στὴν παράγραφο 06 ὁ Εὐσέβιος ἀναφέρεται στὴ νίκη τοῦ Πέτρου ἐπὶ τοῦ μάγου Σιμώνος (παρουσιάζεται στὴ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων 8.9 ΚΔ), ἡ ὁποία νίκη σήμανε τὴ μεταφορὰ τοῦ νοητοῦ φωτὸς ἀπὸ τὴν Ἀνατολή στὴ Δύση (ex Oriente lux). Τὸ νοητὸ φῶς ποὺ ἀναφέρεται ἐδῶ εἶναι τὸ φῶς ἀπὸ τὴν γνώση τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ, συνεπῶς, οὐστατικὸ τοῦ θεϊκοῦ περιβάλλοντος.

02.17.16

γράφει γάρ ὧδε. «εγκράτειαν δ' ὡσπερ τινὰ θεμέλιον προκαταβαλλόμενοι τῇ ψυχῇ τὰς ἄλλας ἐποικοδομοῦσιν ἀρετὰς. Σιτίον ἢ ποτόν οὐδεὶς ἂν αὐτῶν προσενέγκαιτο πρὸ ἡλίου δύσεως, ἐπεὶ τὸ μὲν φιλοσοφεῖν ἄξιον φωτὸς κρίνουσιν εἶναι, σκότους δὲ τὰς τοῦ σώματος ἀνάγκας. Ὅθεν τὸ μὲν ἡμέραν, ταῖς δὲ νυκτὸς βραχὺ τι μέρος ἐνεῖμαν.»

Στὸ κεφάλαιο 02.17, ὁ Εὐσέβιος ἀναφέρεται στὸν Φίλωνα

Αλεξανδρείας, ο οποίος περιέγραψε την ιδιαίτερη ζωή των Χριστιανών στην Αίγυπτο και την πνευματική τους ατμόσφαιρα. Στο συγκεκριμένο χωρίο 16, ο Φίλων εξιστορεί την επίδοση των Χριστιανών στην Φιλοσοφία, η οποία είναι άξια φωτός, σε σχέση με τις σωματικές ανάγκες. Ο όρος *φώς* αναφέρεται παράλληλα με τον όρο ημέρα, δηλ.με την κυριολεκτική του χρήση.

04.06.02 (φωστήρ)

εστρατήγει δέ τότε Ιουδαίων Βαρχαχεβάς όνομα, ό δή αστέρα δηλοί, τά μέν άλλα φονικός και ληστρικός τις ανήρ, επί δέ τή προσηγορία, οία επ' ανδραπόδων, ως δή εξ ουρανού φωστήρ αυτοίς κατεληλυθώς κακουμένοις τε επιλάμψαι τερατευόμενος.

Στο βιβλίο Δ', ο Ευσέβιος αρχίζει την περιγραφή της ιστορίας της εποχής από τον Τραϊανό (98-117), ως τον Μάρκο Αυρήλιο (161-180), με ιδιαίτερη μνεία των επιφανών επισκόπων. Στο κεφάλαιο 06, ο Ευσέβιος εξιστορεί την αποστασία των Εβραίων «Βαρχαχεβάς¹³» στην Παλαιστίνη, που διάρκεσε από το 132 ως το 135 δηλ. Επί Αδριανού (117-138) και στο χωρίο 02 ο Ευσέβιος περιγράφει τον αρχηγό της εβραϊκής αποστασίας να ορκίζεται μόνος του ότι αυτός είναι το φως το ερχόμενο από τον ουρανό, παρ' ολο που είναι φονικός και ληστρικός. Ο όρος *φωστήρ* χρησιμοποιείται εδώ για να χαρακτηρίσει τον Ψευδοχριστό, αλλά το προτιθέμενο ως μας εμποδίζει να του αποδώσουμε μεταφορική και πνευματική έννοια.

04.07.01 (φωστήρ)

Ήδη δέ λαμπροτάτων δίκην φωστήρων τών ανά τήν οικουμένην αποστιλθουσών εκκλησιών ακμαζούσης τε εις άπαν τό τών ανθρώπων γένος τής εις τόν σωτήρα και κύριον ημών Ιησούν Χριστόν πίστεως, ο μισόκαλος δαιμών οία τής αληθείας εχθρός και τής τών ανθρώπων σωτηρίας αεί τυγχάνων πολεμιώτατος, πάσας στρέφων κατά τής εκκλησίας μηχανάς, πάλαι μέν τοίς έξωθεν διωγμοίς κατ' αυτής ωπλίζετο,

Στο κεφάλαιο 04.07, ο Ευσέβιος περιγράφει τις μάχες που υποχρεώθηκε να δώσει η Εκκλησία εναντίον των διαφόρων αιρετικών. Η

εκκλησία φωτίζει ολόκληρη πια την οικουμένη και αναπτύσσεται μέσα σε ολόκληρο το ανθρώπινο γένος. Οι κατά τόπους εκκλησίες απαστράπτουν (αποστιλβουσών) σαν *φωστήρες*, και ο όρος εμπεριέχει την έννοια της θεϊκής λάμψης. Η γενική έννοια χωρίου οδηγεί στο θεϊκό περιβάλλον.

04.07.12

οὐκ εἰς μακρόν γε μὴν αὐτὰ ταῦτα προухωρεῖ, τῆς ἀληθείας αὐτῆς εαυτὴν συνιστώσης ἐπὶ μέγα τε φῶς κατὰ τὸν προϊόντα χρόνον διαλαμπούσης. Ἐσθεστο μὲν γάρ αὐτίκα πρὸς αὐτῆς ενεργείας ἀπελεγχόμενα τὰ τῶν ἐχθρῶν ἐπιτεχνήματα, ἄλλων ἐπ' ἄλλαις αἰρέσεων καινοτομουμένων υπορρεουσῶν αἰεὶ τῶν προτέρων καὶ εἰς πολυτρόπους καὶ πολυμόρφους ιδέας ἄλλοτε ἄλλως φθειρομένων.

Στο κεφάλαιο 04.07, εμφανίζεται ένας αιρετικός που λέγεται Καρποκράτης. Στο χωρίο 07.12 η αλήθεια της Χριστιανικής εκκλησίας εκπέμπει *φῶς* το οποίο καταυγάζει το σκότος των επιτεχνημάτων των ἐχθρῶν – αιρετικῶν. Πρόκειται για καθαρά θεϊκό περιβάλλον.

07.25.21

ο δὲ προσεχῶς ἐντυγχάνων εὐρήσει ἐν ἐκατέρῳ πολλὴν τὴν ζωὴν, πολὺ το φῶς ἀποτροπὴν τοῦ σκότους, συνεχὴ τὴν ἀλήθειαν τὴν χάριν τὴν χαρὰν τὴν σάρκα καὶ τὸ αἶμα τοῦ κυρίου τὴν κρίσιν τὴν ἀφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην τοῦ θεοῦ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἡμᾶς ἀγάπης ἐντολήν, ὡς πάσας δεῖ φυλάττειν τὰς ἐντολάς.

Στο βιβλίο Ζ' επικρατεῖ μια ειρηνική εικόνα στην αυτοκρατορία ἐπὶ Γαλλικῆν (260-268) καὶ, στη συνέχεια, τὴν ἐκρηξὴ τοῦ διωγμοῦ ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανό (248-305). Παρουσιάζονται ἐπιστολὲς τοῦ Διονυσίου Ἀλεξανδρείας (231-265) καὶ μνημονεύονται ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς καὶ αιρετικοὶ τῆς περιόδου αὐτῆς. Στὸ χωρίο 07.25, ἀναφέρεται σε μιὰ ἀποψη τοῦ Διονυσίου σχετικὰ με τὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου. Στὸ χωρίο αὐτό, ὁ Διονύσιος υποδεικνύει τοὺς ὅρους που εμφανίζονται στὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον καὶ στὴν Α' ἐπιστολὴ τοῦ Ἰωάννη. Ἐδῶ ὁ ὅρος *φῶς* ἀνήκει καθαρά στὸ θεϊκό περιβάλλον.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

- 1) Όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, στο βιβλία Η', Θ' και Ι', ο όρος *φώς* εμφανίζεται δώδεκα (12) φορές. Όπως, από το βιβλίο Α' ως το βιβλίο Ζ', δηλ. στα πρώτα επτά βιβλία, ο όρος *φώς* εμφανίζεται μόνο 5 φορές (εκτός από τον όρο *φωστήρ*). Με τη σειρά συχνότητας, ο όρος απαντάται ως εξής:

1. Βιβλίο Γ':	δέκα (10) φορές
2. Βιβλίο Β':	τρεις (3) φορές
3. Βιβλίο Θ':	δύο (2) φορές
4. Βιβλίο Δ':	μία (1) φορά
5. Βιβλίο Ζ':	μία (1) φορά

Ο λόγος για τον οποίο το βιβλίο Γ' έχει αυξημένη συχνότητα ανάγεται στην τελική επικράτηση του Θεϊκού περιβάλλοντος, με ή μετά την νίκη του Χριστιανισμού. Σε ό,τι αφορά το βιβλίο Β' η συχνότητα χρήσης του όρου είναι σχετικά μεγαλύτερη (τρεις φορές), επειδή στο βιβλίο αυτό περιέχεται η διδασκαλία των Αποστόλων, όπου εντοπίζεται το *φώς*.

- 2) Από την έρευνά μας προέκυψε ότι από τα επτά παρατιθέμενα παραδείγματα, τα πέντε θεωρήθηκαν ως θεϊκό περιβάλλον. Επίσης, στο μοναδικό παράδειγμα που δεν είναι θεϊκό περιβάλλον, ο όρος *φώς* χρησιμοποιείται ουδέτερα δηλ. με την κυριολεκτική έννοια του όρου. Επομένως, ο Ευσέβιος δεν χρησιμοποιεί ποτέ τον όρο *φώς* με κακή έννοια όπως, π.χ. τον όρο *πύρ*. Επίσης ο όρος *φωστήρ* στο παράδειγμα 04.06.02, παρατίθεται σε έναν μη φωστήρα, όπως ο Εβραίος αντάρτης.
- 3) Όχι μόνο στα τρία τελευταία βιβλία, αλλά και στα επτά προηγούμενα, δηλ. σε ολόκληρη την Ε.Ι. του Ευσεβίου Καισαρείας το *φώς* έχει κορυφαία θέση στο θεϊκό περιβάλλον.
- 4) Η έρευνα σε ολόκληρη την Ε.Ι. του Ευσεβίου ως προς ένα κορυφαίο όρο του θεϊκού περιβάλλοντος, όπως είναι ο όρος *φώς*, έδειξε την, κατά την γνώμη μας, ορθή επιλογή των τριών τελευταίων βιβλίων της Ε.Ι. ως χώρο έρευνας των όρων που στοιχειοθετούν το φυσικό, το ανθρώπινο και το θεϊκό περιβάλλον. Πρόκειται για την κορυφή του μηνύματος που ο Ευσέβιος φέρνει με το νέο λογοτεχνικό είδος της Ε.Ι. και που

συνίσταται, ανάμεσα στα άλλα, και στην ριζική μεταβολή του περιβάλλοντος, με επιλεκτική χρήση όρων που θα χαρακτηρίζουν στο εξής το θεϊκό περιβάλλον, το οποίο κυριαρχεί στην οικουμένη με νίκη του Χριστιανισμού.

---

¹ Για τον κόσμο, βλ. Βίος Κωνσταντίνου (GCS I,1), Eusebius Werke, Über das Leben des Kaisers Konstantin, Hsg. Winkelmann F., Berlin 1975, 02.52.01, 03.32.01, 03.60.01, 03.61.01.

² Chesnut G.F., The First Christian Historians, Paris 1977, 61-65. Σχετικά με την *αστορολογία* και *την εις αυτήν πίστη* της Βυζαντινής εποχής, βλ. Κουκουλέ Φ., Βυζαντινών Βίος, τόμος Α', ΙΙ, 139-150. Επίσης για τα μεταεολογικά φαινόμενα, βλ. Κουκουλέ, στο ίδιο, 218-226.

³ Βλ. Εκκλησιαστική Ιστορία 10.04.17, επίσης βλ. ΒΚ, 02.65.01.

⁴ Πρβλ. ΒΚ, 02.28.02, 02.42.01, 02.58.01. Kantorowicz E., Ανατολή του δεσπότη, Das Byz. Herrscherb, 258-280. Dagron G., L'empire romain d'Orient et les traditions politiques de l'Hellinisme, TM 3, 1968, 149-159.

⁵ Για τη μεταγενέστερη εποχή, βλ. Tinnefeld Fr., Selene an der Seite des Helios. Zur Geschichte eines Symbols in der höfischen und theologischen Literatur von Byzanz, From late Antiquity to Early Byzantium, Praha 1985, 231-235. Ferguson J., The Religion of Roman Empire, New York 1974 (Second Edition), 56. Karayannopoulos J., Konstantin der Große und der Kaiserkult, (Werge der Forschung 341, Darmstadt 1975), 109-132. Alföldi A., The Conversion of Constantine and Pagan Rome, Oxford 1948, 71. Straub J., Constantine as Κοινός Επίσκοπος : Tradition and Innovation in the Representation of the First Christian Emperor's Majesty, DOP 21, 1967, 37-56.

⁶ Πρβλ. ΒΚ, 02.58.01, Chesnut, The First Christian Historians, 61-62.

⁷ Ferguson, The Religion of Roman Empire, 56. Straub, Constantine as Κοινός Επίσκοπος : Tradition and Innovation in the Representation of the First Christian Emperor's Majesty, 37-56.

⁸ 拙論, エウセビオスの『教会史』における宗教的環境とその特徴, 明治学院大学キリスト教研究所『紀要』第35号, 東京 2002, 165-180.

⁹ Alföldi, The Conversion of Constantine and Pagan Rome, 45-46.

¹⁰ Πρβλ. ΒΚ, Κεφάλαια βιβλίου Α'. 28. Για τη χρήση του όρου στον Ευσεβίο γενικά, πρβλ. Lampe, s.v., 1505.

¹¹ Frend W.H.C., Martyrdom and Persecution in the Early Church, Oxford 1965, 550. Frend W.H.C., The persecution: some Links between Judaism and the Early Church, the Journal of Ecclesiastical History, Vol.9 No.2, London 1958, 150.

¹² Ο όρος περιλήφθηκε στην έρευνα ως παραγωγός του όρου *φώς*.

¹³ Το όνομα της αποστασίας είναι το ίδιο το όνομα του αρχηγού της. Στα Εβραϊκά σημαίνει «Γιός του αστεριού». Για το λόγο αυτό ορκίστηκε ότι αυτός είναι το φώς που έρχεται στη γη από τον ουρανό.

エウセビオスの『教会史』における

《天の諸力》と《光》の意味

石本 東生

カイサリアのエウセビオスが著した『教会史』は、歴史書でありながら他のそれらと比較すると、歴史が繰り広げられる舞台—つまり地理・自然環境—に関する叙述があまりに抽象的である。換言すれば、彼の『教会史』は非常にスピリチュアルで、歴史に影響する地理的要素の記述が特に少ない。

本論文では同『教会史』の最終3巻となる第8・9・10巻を研究の対象範囲とし、その中で著者が使用している《天体》《気象》に関する環境要素（術語）、そして《光》についての持つ意味を全用例にあたって調べてみた。また《光》については最終3巻のみならず、第1～10巻の全体にわたって用例のすべてにあたった。その結論の一部を挙げると以下のとおりである。

- 1) 地上より離れている天体および現象ほど、高度かつ良好な自然環境要素として描かれている。
- 2) エウセビオスは光を発する、あるいは光を明るく反射する自然環境要素には、神的・宗教的意味を色濃く包含させて使用する頻度が大。
- 3) 《雨》《驟雨》など、人間の生命に不可欠の《水》に関係する自然要素については、キリスト者に善い影響を与える自然環境要素として描写されることが多い。
- 4) 古代ギリシアにおいては《火》と《光》は密接な因果関係におかれたが、エウセビオスは前者を「キリスト教徒を襲う凶器」、後者については彼等を加護する「最善最高の自然環境要素」と位置付けた。
- 5) 《光》とは逆に、それを遮る《雲》《霧》また《闇》等の術語は、神に反する者の譬えとされている。
- 6) 《突風》《嵐》《風雨》については善き意味に使用されることは皆無で、むしろ「崩壊」を意味する。
- 7) 大気・宇宙に関する *σύμπαν*, *οὐρανός*, *κόσμος* 等の術語を極力聖化しようとする著者の意識が顕著に見られる。